

Mannarættindi: frá teksti til læru

Fróðskaparrit 70 (2024), nr. 2: 124-150
Human Rights and the Faroe Islands
©The Author(s) 2024 Open Access
under Creative Commons by
Attribution License. Use, distribution
and reproduction are unrestricted.
Authors and original publication must
be credited.
www.froedskapur.fo/

Human Rights: going from text to doctrine

Kristian Joensen¹, Jóhan J. Lamhauge²

Abstract

In political discussions, it is often argued that a certain policy proposal needs to be implemented because human rights demand it. But what does that mean? In most cases attention is not paid to the fact that normally there is no central authority to interpret human rights instruments, as the interpretive authority is dispersed among all the treaty parties according to the principle of sovereign equality. Exceptions to this state of affairs is if, as in the case of the European Convention on Human Rights, the parties have consented to give a court authority to adjudicate conflicts between citizens and the respective state parties. In any case, a legal text needs to be elucidated to decide if some potential policy proposal is in accord with “human rights” or not. The question then becomes, how do you decide concrete cases under these texts? This process of going from authoritative legal texts to practice can be divided into two stages: *interpretation* and *construction*. Interpretation is a process that uncovers the linguistic or semantic meaning of a legal text, whereas construction is the process that uncovers the legal meaning or effect of a text. Construction is, thus, very essential for explaining the process of going from an authoritative text to a judicial decision. Unfortunately, the interpretation-construction distinction is given little notice in our legal tradition. Analysis of concrete court cases suffers from this. The article illustrates some of the points regarding this distinction with the recent Faroese case *Føroya Reiðarafelag v. Fiskimálaráðið* as an example.

¹ Námslektari, Fróðskaparsetur Føroya, Sögu- og samfelagsdeildin, Jónas Broncks gøta 25, FO 100 Tórshavn, kristianj@setur.fo.

² Námslektari, Fróðskaparsetur Føroya, Sögu- og samfelagsdeildin, Jónas Broncks gøta 25, FO 100 Tórshavn, johanl@setur.fo.

Úrtak

Í politiskum orðaskiftum verður javnan ført fram, at eitt ávíst politiskt uppskot má verða sett í gildi, tí at mannarættindi krevja tað. Men hvat merkir tað? Í flestu førum geva vit okkum ikki far um, at eingin sentralur myndugleiki er at tulka mannarættindaskjøl, tí tulkingarmyndugleikin er spjaddur millum allar sáttmálapartarnar sambært meginregluni um javnstøðu millum luttakandi statirnar. Frávikid frá hesum er, um partarnir, sum í førinum við evropeiska mannarættindasáttmálanum, hava samtykt at geva einum dómstóli heimild at døma í ósemjum millum borgarar og statin sum sáttmálapart. Í øllum førum má ein lógartekstur greinast neyvari fyri at avgera, um møguligt politiskt uppskot er í samsvari við "mannarættindi" ella ikki. Spurningurin verður síðani, hvussu ítøkilig mál verða avgjörd undir hesum tekstum? Hendan tilgongdin við at fara frá autoritativum lógartekstum til praksis kann býast í tvey stig: tulking og konstruktión. Tulking er ein tilgongd, sum avdúkar málsliga ella semantiska týðningin av einum lógarteksti, meðan konstruktión er tilgongdin, sum avdúkar lögfrøðiliga týðningin ella avleiðingina av einum teksti. Konstruktión er tí alneyðug fyri at greiða frá tilgongdini har farið verður frá einum autoritativum teksti til eina rættarlaga avgerð. Tíverri verður lítil áherðsla lögð á skilnaðin millum tulking og konstruktión í okkara rættartradión. Greining av ítøkiligum rættarmálum er í ov stóran mun merkt av hesum. Greinin lýsir týðningarmestu partarnar í hesum skilnaðinum, har feska føroyska rættarmálið Føroya Reiðarafelag móti Fiskimálaráðnum verður nýtt sum dømi.

Keywords: Human rights, ECHR, ECtHR, interpretation, construction, legal methodology.

Leitorð: Mannarættindi, EMRS, EMRD, tulking, konstruktión, lögfrøðiligt háttalag.

1. Inngangur og grundarlag

Í samfelagsligum kjaki verður til tíðir víst til mannarættindi sum grundgeving fyri at fremja eitthvørt politiskt átak ella politiskar broytingar. Við at vísa til mannarættindi, ber til at rættvísgera politisk uppskot á ein hátt, ið ger, at tey gerast til ein spurning um at halda altjóðarættarligar skyldur, sum Føroyar hava bundið seg til, samstundis sum mannarættindi kunnu brúkast sum grundarlag til at legitimera ávís politisk ella samfelagslig sjónarmið.

Tað kann blíva trupult at kjakast um politiskt innihald, um sjónarmið einans eru grundgivin við at vísa til mannarættindi. Hetta er m.a. tí, at rættindi hava lyndi til at vera absolutt og at virka sum ein trumfur. Tað er jú sjálvsagt, at tað, sum er mannarættur, skal virðast. Mannarættindi kunnu tískil føra eitt kjak av sporinum líka so skjótt sum ein tilvísing til átrúnaðarlígan autoritet. Mannarættindi eru egnað at snara politiskum sjónarmiðum frá tí treytaða veruleikanum til ein neyðugan veruleika, sum ikki kann kjakast um.

Av m.a. hesi orsök er umráðandi at hava eina skynsama (rationella) tilgongd til greining av mannarættindaligari argumentatión. Týðandi atlit til bæði lögfrøðiliga og politiska argumentatión eru upp á spæl.

Til ber at síggja mannarættindi úr fleiri sjónarhornum, t.d. søguligum, heimspekiligum, etiskum ella samfelagsligum sjónarhornum, og hesi kunnu geva ymsar fatanir av mannarættindum sum fyribrigdi. Ein lögfrøðilig tilgongd til mannarættindi snýr seg um eina greining við denti á galdandi rætt, so sum hvat innihaldið í mannarættindaásetingunum er, og hvørjar støður eru fevndar av verjuni, ið mannarættindaásetingar skulu geva.

Um ógreitt er, hvat meinast við, tá tosað verður um mannarættindi og hvussu funnið verður fram til, hvat galdandi mannarættindi eru, so kann hetta viðføra, at bæði borgarar og myndugleikar fáa eina skeiva fatan av, hvør rættarstøðan er. Borgararnir halda seg hava rættindi, sum teir ikki hava, ella har hetta er sera ivasamt, og myndugleikar halda seg kunnu styrkja sín politikk við mannarættindum, har tað ikki er møguligt ella sera ivasamt.

Ein orsök til, at mannarættindi verða ákallað uttan neyðugan neyvleika er, hvussu mannarættindasáttmálar og onnur mannarættindaskjøl eru orðað. Slík skjøl eru ofta orðað í breiðum, almennum, og veikum orðingum. Hetta hevur við sær, at tað ikki altíð er gjørligt at koma til eina ítøkiliga rættarstøðu einans út frá einfaldari lesing av teksti. Sum oftast krevst meira enn beinleiðis lesnaður av mannarættindaásetingum fyri at kunna skapa rættarnormar, sum avgerðir kunnu grundast á. Tørvur er við øðrum orðum á at hava neyðugar millumrokningar við.

Ástøðiliga grundarlagið undir greinini er tann skilnaður, sum í lögfrøðiligu bókmentunum, serliga fremmandum, verður gjørdur ímillum hugtøkini *tulking* og *konstruktión*. Í hesi greinini hava vit valt at brúka orðið konstruktión, bæði tí at hetta verður nýtt í viðkomandi útlendsku lögfrøðiligu bókmentunum, men eisini tí, at orðið konstruktión gevur greiða tilsiping til tað, at skapa eithvørt, sum ikki finst frammanundan³. Tulking snýr seg hinvegin meira um at fáa greiðu á tí sum longu liggur í teksti ella konteksti. Konstruktión minnir um danska hugtakið "udfyldning", men útfylling hevur lyndi til at vera brúkt meira fleirtáttað og nakað meira tilvildarlaga um mangar ymiskar støður, sum snúgva seg um, at dómari ella annar avgerðartakari má leggja atlit inn í lógina ella tulka lógina upp ímóti øðrum rættarnormum. Eisini er viðkomandi, at dansk ástøði hevur onga væl menta læru um, hvussu komast kann frá autoritativum teksti til rætt í praksis. Norskur rættur kemur hesum nærri við bókini *Rettslige Standarder* frá 1939 eftir Ragnar Knoph. Knoph hevði ætlanir um enn eina bók um, hvussu rættur blívur til í praksis, men hann doyði í ótíð, og tí bleiv hetta av ongum. Í danskari læru er tað serliga Bent Christensen, sum hevur gjørt nakað við útfylling í sakliga partinum av fyrisitingarrættinum. Kortini tykist tað sum, at dansk rættarástøði hevur lyndi til at fata útfylling sum nakað serstakt fyri

³ Vit hava í hesi greinini tilvitað valt at brúka føroyska orðið konstruktión sum eina beinleiðis týðing av enska lögfrøðiliga hugtakinum *construction*. Sostatt brúka vit her orðið konstruktión øðrvísi enn í føroyskum gerandismáli.

fyrisingarrætt, og tí hevur hetta ikki fingið stórvegis av uppmærkssemi á øðrum rættarøkjum.

Tá serliga amerikanska siðvenjan harumframt er betri útbygd enn tann danska og norðurlenska á hesum økinum, taka vit íblástur haðani. Høvundurin, ið verður brúktur mest í greinini, er amerikanski rættarteoretikarin Lawrence B. Solum.

2. Háttalagsfrøðiligar fortreytir

Løgfrøðilig háttalagsfrøði er ikki neyv vísindi. Løgfrøðilig tulkning er, sum orðið leggur upp til, tulkandi (interpretivistiskt) virksemi. Háttalagið er pragmatiskt og ikki skorið í neyvar kategoriir, og ongin náttúruvísindaligur ella støddfrøðiligur sannleiki er hvørki um háttaløg sum heild ella einstakar tulkingsarspurningar⁴.

Sum dømi brúka lögfrøðingar, tá konflikt er millum reglur, grundregluna frá rómverjarætti, at yngri lóg vinnur á eldri lóg (lex posterior). Hetta kann mangan avgreiða spurningin. Hinvegin er eisini grundregla frá rómverjarætti, at meira serstøk lóg vinnur á meira almennari lóg (lex specialis). Um eldra lógin er meira serstøk og yngra lógin meira almenn, er ongin lættur vegur burtur úr tulkingsartrupulleikanum.

Háttalagsfrøði í lögfrøði er tískil lítið meira enn ein roynd at nærkast eini skipaðari tilgongd til eitt virksemi, sum grundleggjandi ikki kann vera annað enn pragmatiskt og interpretivistiskt. Terminologiin er ikki høgd í stein, og ein eigur ikki at hava ov stóra tiltrúgv til, hvat einstøk hugtøk kunnu gera av nyttu.

Í framhaldi av hesum kann kjakast um, hvørt enska hugtakið “construction”, sum vit hava valt at leggja serligan dent á, er neyvt tað sama, sum tað, sum í donskum ástøði verður rópað *udfyldning* ella á føroyskum *útfylling* (Larsen & á Rógvi, 2012, s. 43-46). Tá vit hava valt at brúka hugtakið *konstruktión* gjøgnumgangandi gjøgnum greinina, so er tað tí, at hetta hugtak í ensktmæltum ástøði er væl meira ment við eini drúgvari søgu og nógvum bókmentum, meðan hugtakið *udfyldning* ikki er nógv viðgjørt og greinað í donskum ástøði, eins og tað heldur ikki eru nógvar danskar bókmentir, sum seta hetta hugtak í miðdepilin.

Hugtøkini *udfyldning* og *construction* líkjast, men mangan verður *udfyldning* í danskari læru nýtt um eina røð av tulkingsarsnildum, ið eru neyðugar fyri at gera eina áseting virkna í praksis. Øvugt hevur *construction* á enskum lyndi til meira eintýtt at verða nýtt um ta støðu, sum vit meta serliga týðandi fyri mannarættindatulkning, nevniliga at tulkarin stendur yvirfyri veikari ella kámar áseting, hvørs týðningur fyri ítøkilig mál er ivasamur, og ikki kann grundast á tulkning av ásetingini sjálvari uttan at leggja onnur (ytri) atlit afturat.

At vit hava valt at leggja serligan dent á verkið hjá amerikanska lögfrøðinginum Lawrence B. Solum, kemst av, at hann er leiðandi ástøðingur um

⁴ Týðandi nýggjari verk um hesi evni í norðurlenskum høpi er Blandhol, 2005.

tulking og konstruktión, og at hann seinastu árinu man hava givið virðismiklari íkast enn nakar annar til, hvussu vit eiga at skilja sambandið millum tulking og konstruktión.

Eitt annað hugtak, ið er serliga viðkomandi, tá ið talan er um mannarættindatulking, er *dynamisk tulking*. Rættarpraksis hjá Evropeiska Mannarættindadómstólinum er eitt nú nógv merkt av dynamiskari tulking. Dynamisk tulking er, tá ið lógartekstir verða tulkaðir í ljósinum av samstíðini hjá tulkaranum heldur enn samstíðini hjá tekstinum. Hetta er ofta grundgivið við samfelagsbroytingum, serliga broyttum virðum. Henda tulkingtonilgongd elvir síðani til, at tulkington av einstøkum ásetingum broytist yvir tíð. Men skilnaðurin millum *dynamiska tulking* meira *statiska tulking* er ein annar enn skilnaðurin millum tulking og konstruktión, og er hetta ikki í sær sjálvum evni fyri hesa grein⁵.

2.1. Fyribrigdi at ákalla mannarættindi í samfelagsliga og politiska kjakinum

Niðanfyri eru nøkur útvald dømi um, at felagsskapir og myndugleikar ákalla mannarættindi sum ein part av argumentatiónini til at stuðla undir boðskap, ið verður borin fram í almenna rúminum.

Soleiðis sást á heimasíðuni hjá Føroya Provita fylgjandi yvirskrift í mars 2024: “Fosturtøka ger seg inn á grundleggjandi mannarættindi” (Føroya Provita, 2024) og í yvirlýsing frá aðalfundinum hjá MFS frá juli 2022 stóð at lesa, at

Atgongd til tryggja abort er ein mannarættur. MFS góðtekur ikki, at allar kvinnur í Føroyum ikki hava lógartryggjaðan rætt til tryggja abort. Hetta er brot á mannarættindi. MFS arbeiðir fyri, at øll lesandi eru fevnd av mannarættindum, og vit vilja tí virka fyri fríari abort... (Meginfelag Føroyskra Studenta, 2022)

Eisini áhugafelagsskapir, ið royna at fáa limum sínum betri borgararættindi í samfelagnum, ákalla mannarættindi í sínum samskipti. Felagsskapurin MEGD hevði í august 2021 ein tíðindastubba undir yvirskriftini “Samskipti er eina mannarættur.” (MEGD, 2021), og á Facebook-vanganum hjá Amnesty International Føroya Deild stóð at lesa í februar 2019: “Tað er ein mannarættur at liva, sum tann, tú ert. Og elska tann, tú elskar.” (Amnesty International Føroyar, 2019).

Á Facebook-síðuni hjá Sosialistiskum Ungum, stóð hetta brot 1. juli 2017: “Við at viðurkenna føroyskt teknmál sum tjóðarmál í Føroyum, tryggja vit deyvum og tunghoyrdum nøkur grundleggjandi menniskjarættindi við lóg.” (Sosialistisk Ung, 2017).

⁵ Eitt dømi um danskan høvund, ið hevur greinað dynamiska tulking, er Henrik Zahle. Sí Zahle, 1997.

Almennir myndugleika nýta stundum eisini hugtakið mannarættindi í sínum samskipti. Í tíðindastubba á heimasíðuni hjá (táverandi) Mentamálaráðnum stóð í mars 2012 soljóðandi yvirskrift: "Fráboðanarskylda er ein mannarættur hjá barninum" (Olsen, 2012).⁶

Í hesi greinini verður ikki tikin støða til, hvørt grundarlag er fyri - sæð frá einum lögfrøðiligum sjónarhorni - teimum einstøku ákallingtonum sum síggjast í dømnum, t.v.s. um talan veruliga er um galdandi mannarættindi ella ikki. Dømini kunnu tí umboða bæði galdandi mannarættindi, og mannarættindi sum ikki (enn ella nakrantíð) eru staðfest sum galdandi.

3. Um altjóða mannarættindi sum lögfrøðiligt fyrbrigdi

Heimspakiligi spurningurin um, hvaðani altjóða mannarættindi koma, og hvør teirra náttúra er, er ein torførur og umstríddur spurningur, sum vit ikki skulu gera nógv við her. Víst verður til greinina hjá Jógvan D. Hansen í hesi somu serútgávu av Fróðskaparriti.

Vit seta sjóneykuna á tann meira ítøkiliga spurningin um, hvat altjóða mannarættindi eru sum eitt *lögfrøðiligt* fyrbrigdi. Sæð frá lögfrøðiligum sjónarmiði eru altjóða mannarættindi rættindi hjá einstøkum, sum statir hava bundið seg til at verja gjøgnum ymiskar altjóðarættarlígar sáttmálar. Hesi skjølini taka ofta útgangsstøði í mannarættindayvirlýsingini hjá ST frá 1948⁷, men tað er týðandi at hava í huga, at mannarættindayvirlýsingin er ein yvirlýsing hjá ST-aðalfundinum og yvirlýsingar eru ikki, í sjálvum sær, bindandi fyri limalondini. Tó kunnu aðalfundarsamtyktir byggja á bindandi altjóða siðvenjurætt ella seinni føra til menningina av slíkum. Henda grein tekur tó ikki støðu til, um hetta er galdandi fyri mannarættindayvirlýsingina.

4. Um brúk av fremmandum rættarástøði

Ein stórur partur av ástøðiliga grundarlagnum undir hesari greinini kemur frá bókmentum úr øðrum londum enn Danmark ella Føroyum. Spurningurin er, í hvønn mun slíkar bókmentir kunnu brúkast her? Er lögfrøði ikki júst eitt fakøki, ið er nær tongt at tí einstaka landinum við stórum munum millum lond?

Fyri at svara hesum spurninginum, er neyðugt at skilja í millum rættardogmatikk og rættarástøði. Rættardogmatikkur snýr seg um galdandi rætt á tí einstaka rættarøkinum í tí einstaka landinum (Dalberg-Larsen, 2002, s. 9). Her kann vera talan um reglurnar í avtalurættinum um gerð av avtalu, reglurnar í revsirættinum um tilætlan, reglurnar í kapitalvinningsskattalógini um, hvussu arvur og gávur av virðisbrøvum skulu viðgerast skattliga o.m.a. Her

⁶ Viðkomandi heimasíðurnar provita.fo, mfs.fo, megd.fo, amnesty.fo, facebook.com og ammr.fo eru seinast vitjaðar 11.09.2024.

⁷ Á enskum: The Universal Declaration of Human Rights. Fyri áhugaverdar bókur um yvirlýsingina, sí Glendon, 2002 og Morsink, 1999.

kunnu munirnir millum einstøk lond til tíðir vera sera stórir, tó so at eisini á hesum økinum eru tað ofta líkskapir millum lond. Tað eru ymiskar orsøkir til tað. Millum annað kunnu lond hava ein felags lögfrøðiligan arv. Hetta er eitt nú galdandi fyri nógv europeisk lond, sum í ein stóran mun søguliga sæð hava verið nógv ávirkað av rómverjarættinum (Tamm, 2005, s. 44). Eitt annað dømi um hetta eru, tey sokallaðu “*common law*” londini⁸, ið á líknandi hátt hava felags rættartradión.

Ein onnur kelda til líkskap, tá ið talan er um galdandi rætt, er altjóða samstarv av ymsum slagi. Eitt nú hava limalondini í ES eina rúgvu av lóggávu í felag. Altjóða mannarættindi eru júst eitt dømi um eina skipan, ið mong lond eru felags um.

Men tá ið talan er um ástøðiligar spurningar, eru munir millum lond minni viðkomandi. Abstraktiónstigið og generalitetsstigið á ástøði er væl hægri, enn tá ið talan er um spurningar viðvíkjandi galdandi rætti.

Sum eitt dømi kann nevast, at summir rættarteoretikarar fáast við spurningar um ymisk málslig fyrbrigdi, og hesi fyrbrigdi eru í stóran mun leys, bæði av einstøkum rættarskipanum, men eisini av einstøkum tungumálum. Vit kunnu taka veikar orðingar sum dømi. Grein 36 í avtalulógini er soljóðandi:

En aftale kan tilsidesættes helt eller delvis, hvis det vil være urimeligt eller i strid med redelig handlemåde at gøre den gældende. Det samme gælder andre retshandler.

Stk. 2. Ved afgørelsen efter stk. 1 tages hensyn til forholdene ved aftalens indgåelse, aftalens indhold og senere indtrufne omstændigheder.

Hetta er ein sokallaður rættarligur standardur, tí at orðini “urimeligt eller i strid med redelig handlemåde” eru sera veik. Tann eginleikin er óheftur av, at talan er um føroysku avtalulógina ella at ásetingin er orðað á donskum. Um talan heldur var um skotska avtalulóggávu og orðingin var “if it would be unreasonable or contrary to fair dealing to apply it” vildi hetta als ikki broytt eginleikarnir hjá ásetingini. Vit skulu koma nærri inn á rættarligar standardar seinni í greinini, men fyri fyrst er nóg mikið at staðfesta, at teir gera tað trupult at lesa eina rættarstöðu burtur úr lógini og gera, at tørvur gerst á at menna rættarstöðuna í praksis.

Hesir eginleikarnar við rættarligum standardum eru ikki tongdir at ella treytaðir av landamørkum. Tí kunnu vit í Føroyum fáa góða nyttu burtur úr útlendskum ástøði um rættarligar standardar. Eisini viðvíkjandi spurninginum um skilnaðin millum tulating og konstruktión, sum henda greinin snýr seg um, er fremmant rættarástøði hent. Ein orsøk til tað er, at hesin spurningurin er minni teoretiseraður í Danmark enn í eitt nú USA og Noregi. Tá ið so evnið, vit viðgera

⁸ Common law er heiti fyri rættartradión í Englandi, USA og fyrrverandi hjálandum, ið serliga er eyðkend av at rætturin er skaptur av dómurum og dómstólum.

í hesi greinini, snýr seg um altjóða mannarættindi, er tað enn minni problematiskt at brúka ástøði úr øðrum londum.

5. Um tulkning og konstruktión

Hvussu kemur ein frá einum teksti í einum altjóða mannarættindaskjali til eina konkreta rættarstöðu? Svarið kann tykjast greitt: tulkning. Tulkning er eitt virksemini, ið ikki er avmarkað til lögfrøði. Tað finnast nógv ymisk sløg av tulkning, harímillum bíbliutulkning, bókmentatulkning, umframt sjálvsagt eisini lógartulkning. Tað, ið hesi øll hava í felag er, at talan er um virksemini, ið hevur til endamáls at finna týdningin av einum ávísum teksti. Tulkning hoyrir til so grundleggjandi menniskjaliga sannkenning, at tað er ringt at allýsa fyrbrigdið, men sum við allari tekstatulkning byrjar hon við at nærlesa ein tekst við atliti at setningsbygnaði, mállæregrundum, allýsing av orðum og øðrum málsligum fyrbrigdum.

Kortini er tulkning av lögfrøðiligum tekstum ikki nóg mikið til at taka avgerðir eftir teimum. Orsøkin til hetta er, at slíkir tekstir ofta eru orðaðir á ein hátt, sum ger, at tað ikki er gjørligt at lesa eina rættarstöðu í einum ítøkiligum máli burtur úr tekstinum. Tað eru ymisk málslig fyrbrigdi, sum gera tað ógjørligt altíð at vita útfrá lógarteksti, hvør galdandi rættur er. Tvey av hesum fyrbrigdum eru ávikavist *fleirtýdni* og *veikleiki*. Vit skulu venda aftur til hesi hugtøkini seinni í greinini.

Í einari grein í tíðarritinum *Constitutional Commentary* viðger áðurnevndi Lawrence B. Solum skilnaðin millum tað, sum hann kallar “interpretation” (tulkning) og “construction” (konstruktión). Hetta er ein kendur skilnaður í enskumæltum ástøði. Í greinini førir Solum fram, at hesin skilnaðurin er grundleggjandi fyri rættarástøði. Sambært Solum er munurin millum hesi bæði hugtøkini, at tulkning snýr seg um at finna málfrøðiliga ella málsliga innihaldið, meðan konstruktión snýr seg um at finna lögfrøðiliga innihaldið á einum teksti (Solum, 2010, ss. 95-96).

Fyri at skilja munin millum tulkning og konstruktión er tað, sambært Solum, fyrst neyðugt at skilja munin millum fleirtýdni og veikleika.

5.1. Fleirtýdni og veikleiki

Fleirtýdni sipar til, at eitt orð hevur fleiri ymiskar týðningar (Kolflaath, 2004, s. 465 og Solum, 2010, s. 97). Eitt dømi er orðið “mál”. Í summum samanhøgum kann tað millum annað brúkast um “eitt mál” í einum fót bólt dysti. Í øðrum høpi kann tað eisini merkja eitt nú tað at “seta sær mál”. Og uppáftur aftur kann tað merkja tað sama sum “language” á enskum. Á fakmáli verður hetta nevnt “leksikalskt fleirtýdni” (Kolflaath, 2004, s. 468).

Solum nevnr enska orðið “cool” sum eitt klassiskt dømi um leksikalskt fleirtýdni. Orðið kann vísa til hita, tað at okkurt er kalt, men orðið kann eisini vísa til, at persónur er “kulur”.

Men eisini setningar kunnu verða fleirtýddir. Tá er talan um sokallað “syntaktiskt fleirtýdni” (Kolflaath, 2004, s. 468) Ein kelda til fleirtýdni á setningsstigi er setningsbygnaðurin. Vit kenna øll dømi, har ymisk kommaseting kann elva til rættiliga ymiskan týdning. Onkuntíð kann kontekstur loysa ivamál um týdningin í slíkum førum. Í grein í tíðarritinum “Lov og Rett” hevur omanfyri endurgivni norsk málfrøðingurin Eivind Kolflaath áhugaverda lýsing av hesum við dømi. Hann sigur soleiðis:

Omkringliggende tekst er således en kontekst, og det samme gjelder forhold knyttet til avsenderens og mottagerens situasjon. Men jeg inkluderer også kunnskaper om verden. For eksempel er det våre kunnskaper om verden som gjør at de fleste av oss ikke oppfatter den flertydige setningen «A ble dømt for drapet i lagmannsretten» på den måten som rent språklig er mest nærliggende. I tillegg til omkringliggende tekst, språkbrukerens situasjon og leserens kunnskaper om verden, kan vi også inkludere kulturelle og samfunnsmessige kontekster (Kolflaath, 2004, s. 466).

Í hesum førinum stendur ivin um, hvar morðið varð framt, men her er tað altso okkara vitan um norsku rættarskipanina – at lagmannsretten er ein dómstólur – sum hjálpir okkum at gera týdningin greiðari, enn hann annars vildi verið.

Solum hevur eitt líknandi dømi, sum er hugtakið hædd. Summir persónar eru heilt greitt høgir, eitt nú um teir eru hægri enn 2 metrar. Aðrir eru greitt lágir, eitt nú um teir eru lægri enn 1,5 metur (Solum, 2010, s. 98). Men flestu okkara eru í onkustaðni har ímillum. Hesi dømini eru í ætt við eitt paradoks, sum á enskum heimspekimáli hevur verið rópt “the paradox of sorites”. Hetta paradoksið uppstendur, tá ið tú spyrst, nær ein sandrúgva heldur uppat við at vera ein sandrúgva, um tú tekur eitt og eitt sandkorn burtur (Hyde & Raffman, 2018).

5.2. Málsligt innihald og lögfrøðiligt innihald

Ein annar týðandi skilnaður sum Solum viðger, er skilnaðurin millum málsligt innihald og lögfrøðiligt innihald. Solum brúkar fyrsta ískoytið til amerikonsku samveldisgrundlógina sum dømi um hetta. Teksturin hevur eitt málsligt innihald ella eina “meining”. Orðini hava ein ávísan týdning eftir enskum mállærureglum. Men kring hetta er ment eitt lögfrøðiligt innihald, ein “doktrin” ella *læra* sum tekur støðu til eina røð av viðurskiftum, sum teksturin ikki sigur eitt orð um (Solum, 2010, s. 98-99).

Eitt nú hevur amerikanski hægstirættur staðfest at:

1. Flaggbrenning er eitt grundlógarvart slag av mótmæli (Texas v. Johnson, 1989; United States v. Eichman, 1990).

2. At tað er í stríð við grundlógina at hava lógarkravt 18 ára aldursmark á telduspølum, ið eru fylt við harðskapi (Brown v. Entertainment Merchants Association, 2011).
3. At forboðið í vørumerkjalógini ímóti vørumerkjum, ið seta niður á fólk, er í stríð við grundlógina (Matal v. Tam, 2017).
4. At eitt forboð ímóti klæðum við politiskum boðskapum á valstøðum er í stríð við grundlógina (Minnesota Voters Alliance v. Mansky, 2018).

Hetta er nakað av lögfrøðiliga innihaldinum, ið ásetingin hevur fingið við tíðini. Men teksturin í grundlógini sigur einki um nakað av hesum. Hendan doktrinin má lesast inn í grundlógina heldur enn úr henni. Hetta merkir, at neyðugt hevur verið at valt ímillum ymiskar møguligar rættarstøður. Allir omanfyri nevndu dómarar hava havt dissensar; tað vil siga, at í hvørjum føri vóru tað ein ella fleiri dómarar, sum ikki vóru samdir við avgerðini, ið meirilutin tók.

Hesir førdu í øllum førunum argument fram um, hví avgerðin hjá meirilutanum, sambært teimum, var skeiv. Tað vil siga, at tað er gjørligt at ímynda sær at úrslitið kundi verið tað øvuta í øllum av hesum málunum, um bara samansetingin av dómstólinum var ein onnur. Men hetta er ikki einans galdandi fyri talufrælsi ella amerikonsku grundlógina. Hetta ger seg galdandi á so nógvum rættarøkjum og um allan heim. Orsøkin til tað er, at hetta er eitt úrslit av náttúruni í mannamáli.

Tað liggur í tí, at summi hugtøk eru veik, at tað er ikki gjørligt at taka støðu til øll mál framman undan, hypotetisk ella verulig. Bert tá ið ein dómstólur ella annar, ið tekur avgerð, hevur eitt ítøkiligt mál framman fyri sær, er gjørligt at taka støðu til, um málið fellur innanfyri ella uttanfyri ásetingina. Men millumrokningar mugu til. Tað er ikki nóg mikið bara at vísa til tekstin sjálvan.

5.3. Danska læran um framsøgufrælsi

Eisini tá talan er um dansku grundlógina, er ein ávís frástøða millum tekst og galdandi rætt. Dømi er ásetingin um framsøgufrælsi í dansku grundlógini § 77, ið er soljóðandi:

§ 77. Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingensinde påny indføres.

Tá ið leikfólk lesa hesa ásetingina, so halda tey náttúrliga (Zahle, 2009, s. 55), at talan er um eitt sterkt útgangsstøði um framsøgufrælsi. Men veruleikin er, at í Danmark er ment ein læra, sum ger skilnað millum sokallað formligt og innihaldsligt (materielt) framsøgufrælsi, har ið ásetingin er søgd bert at verja tað formliga framsøgufrælsið. Hetta merkir, at í veruleikanum sær danskt rættarástøði, og øllum førum partvís eisini rættarpraksis, ásetingina bert sum

eitt sensurforboð. Eftir hesi fatanini kunnu myndugleikarnir ikki biðja um at fáa útgávur og annað til góðkenningar frammanundan, men lóggávuvaldið kann velja at smíða lóggávu, har ein og hvør útsøgn kann revsast eftirfylgjandi, og harvið avmarka innihaldsliga framsøgufrælsið (Germer, 2012, s. 369).

Henda læran skal eittast at kunna útleiðast logiskt frá tekstinum, nevnliga frá tekstabrotinum “*dog under ansvar for domstolene*”. Men tað liggur ongin natúrlig meining í hesum orðum, sum samsvarar tí týðningi, sum danska læran hevur givið hesum orðum. Týðningurin er lisin inn í orðini. Tað er helst lítil ivi um, at ráðandi danska lögfrøðiliga fatanin er, at henda læran er lisin úr tekstinum, men tað er munur á diskursi og veruleika.

Tað hevði verið gjørligt at sameint eina aðra læru við orðingina “*dog under ansvar for domstolene*”. Til dømis er ein møguligur týðningur, sum kann lesast inn í hetta tekstabrotið, at tað er gjørligt hjá lóggávuvaldinum at innføra ávísar rímiligar avmarkingar í framsøgufrælsið, men ikki einhvørja avmarking. Tað er í øllum førum einki í hesum orðunum, sum tilskilar ein so skarpan skilnað millum formligt og innihaldsligt framsøgufrælsi ella eitt óavmarkað vald hjá lóggávuvaldinum til at innføra alskyns avmarkingar av framsøgufrælsinum.

Núverandi danska læran ger tað neyðugt at lesa eina rúgvu inn í orðini “*dog under ansvar for domstolene*” soleiðis at hesin parturin av ásetingini svølgir restini av ásetingini. Sostatt er tað, sum um at fyrri parturin, ið byrjar við brotinum “*Enhver er berettiget til*”, verður skrivaður út úr ásetingini. Hóast tað ikki er í samsvari við ráðandi fatanina, so ber tað hinvegin eins væl til at lesa nógv inn í fyrri helvtina av ásetingini, og harvið argumentera fyri, at framsøgufrælsi er eitt sterkt útgangsstøði, og at bert rímiligar avmarkingar kunnu gerast.

Talan er við øðrum orðum um ymiskar *konstruktiónir* av § 77 í grundlógini og ikki um eina einfalda og mekaniska lesing av ásetingini. Orðini í § 77 eru bert ein byrjan til at skapa eina praksis, sum kann vera meira ella minni restriktiv ella ekspansiv.

5.4. Munurin á donsku og amerikonsku læruni um framsøgufrælsi

Ásetingin um framsøgufrælsi í amerikonsku grundlógini er at finna í fyrsta ískoytinum (First Amendment), ið er soljóðandi (okkara framhevingj):

Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; **or abridging the freedom of speech, or of the press**; or the right of the people peaceably to assemble, **and to petition the Government for a redress of grievances**.

Her er munur á tekstinum, samanborið við grein 77 í donsku grundlógini, men tað er ikki hetta, ið er avgerandi fyri týðandi munin, ið er á rættarstøðuni. Vit kundu ímyndað okkum ymiskar tekstir, men kortini líknandi rættarstøðu. Tað eru eisini dømi um rættarskipanir sum, hóast líknandi ásetingar, hava ymiska rættarpraksis (Williams, 2005). Somuleiðis er gjørligt at ímynda sær eina

rættarpraksis sum líkist, hóast undirliggjandi teksturin er ymiskur. Eitt nú kundu amerikonsku dómstólarnir lisið minni inn í orðini "*Freedom of speech*" og/ella dansku dómstólarnir kundu lisið minni inn í orðini "*Dog under ansvar for domstolene*".

Báðir tekstirnir eru veikir og fyrihalda seg ikki til allar teir mongu spurningarnar, sum koma fyrri í praksis. Tá ið tað er sagt, merkir hetta ikki, at rættarpraksis er, ella má vera, púra leys av tekstinum. Ein orðing sum "*dog under ansvar for domstolene*" er ikki púra tóm, hon merkir okkurt. Men hon leggur eina rættiliga lítla avmarking á, hvønn veg rættarpraksis kann mennast. Orðingin leggur ikki upp til nógva annað, enn at onkrar avmarkingar kunnu gerast, men hvørjar tær eru, sigur teksturin einki um. Tað merkir tó ikki neyðturviliga, sum ráðandi doktrinir annars førir fram, at allar avmarkingar kunnu góðtakast. Í báðum rættarskipanunum er møguligt at leggja antin eina restriktiva ella eina ekspansiva linju. Hetta er eitt val og kann ikki grundast einans á tekstin⁹.

5.5. Skilnaðurin millum tulating og konstruktión

Hvør er so munurin á tulating og konstruktión? Tann spurningin fara vit at viðgera í hesum partinum av greinini. Vit byrja við at greiða frá tulating, og eftir tað greiða vit frá konstruktión.

5.5.1. Tulating

Tulating er tað virksema, sum finnur fram til málsliga týðningin av einum lögfrøðiligum teksti. Talan kann vera um eitt hvørt slag av lögfrøðiligum tekstum, ikki bert tekstum í grundlógum ella vanligum lógum, men eisini eitt nú tekstum í avtalum (Solum, 2010, ss. 100-101).

Meðan tað ikki er so vanligt um okkara leiðir, at dómáttarar og aðrir lögfrøðingar siga seg ganga inn fyrri ávísu skúlu ella ráku av tulating, so er tað vanligt í USA at skilja í millum slíkar skúlar. Serliga eru tað ymisk sløg av originalismu, sum kappast bæði innanhýsis og við ymisk sløg av "living constitutionalism". Men tað, sum ósemjan vanliga snýr seg um, er ymiskar tilgongdir til grundlógartulating. Í øllum førum er talan um at finna fram til málsliga týðningin á grundlógini (Solum, 2010, s. 101). Solum førir fram, at hesi ástøðini øll reka aftur á nakrar afturvendandi trupulleikar, so sum arkaiskt mál, og hetta, at málfrøðilig viðurskifti ganga aftur til tíðina, tá ið grundlógin varð skrivað (Solum, 2010, s. 102 og Solum, 2017, s. 272).

Í okkara skipan vildi hetta svarað til at vísa til kjakið á grundlógargevandi ríkisdegnum sum íblástrarkeldu, tá ið vit skulu tulka grundlógina. Men Solum

⁹ Tað er væl kent, at Danmark hevur eina afturhaldandi tradítión fyrri dómstólaroynd av lóggávu. Sí t.d. Germer, 2012, s. 224. Men teksturin í grundlógini er sambæriligur bæði við meira afturhaldandi og minni afturhaldandi tilgongdir.

sigur, at øll ástøði um tulking, originalistiskar ella ikki, vísa til ymisk málslig fyrbrigdi, tí at tað er tað, sum tulking snýr seg um (Solum, 2010, s. 101).

Fleirtýdni er eitt týðandi málsligt fyrbrigdi, sum tulking má fyrhalda seg til. Sambært Solum kann fleirtýdni *vanliga* avklárast gjøgnum tulking við at lesa ásetingar í teirra konteksti. Men hetta er ikki galdandi í tveimum serligum umstøðum:

There may be cases where the available evidence about the context of an utterance is insufficient to resolve an ambiguity. Or there may be cases where an ambiguity in a legal text can be recognized as intentional based on the publically-available context of the utterance, and there is no fact of the matter as to which of the multiple senses was the true or correct sense of the utterance. If there are such cases of what we can call “irreducible ambiguity,” then interpretation cannot resolve them (Solum, 2010, s. 102).

Hetta samsvarar væl við tað, sum Kolflaath sigur í síni grein, nevniliga at í lógarmáli er neyðugt at taka prinsippavgerðir fyri at greiða fleirtýdni (Kolflaath, 2004).

Hetta má metast at galda øll sløg av fleirtýdni, eisini tað sum Solum kallar, “irreducible ambiguity”. Munurin er bert, at í tí førinum flyta vit okkum, fyri at brúka terminologiina hjá Solum, til konstruktión og burtur frá tulking. Førini við “irreducible ambiguity” fara útum markið fyri tulking, tí at málslig amboð eru ikki nøktandi til at loysa tey, hetta ger seg serliga galdandi um fleirtýdni er tilætlað¹⁰.

5.5.2. Konstruktión

Tá markið fyri tulking er nátt, gerst konstruktión viðkomandi. Solum skilir í millum støður, tá ið konstruktión mest sum fellir saman við tulking, og tá ið ein lögfrøðiligur tekstur verður konstrueraður til at hava eitt lögfrøðiligt innihald, sum beinleiðis gongur ímóti málsliga innihaldinum (Solum, 2010, s. 103).

Tað er í seinna førinum, at tað er mest eyðsæð, at ikki bara tulking, men eisini konstruktión, fer fram. Í okkara rættarskipan kundi eitt dømi um hetta verið, tá ið dómstólarnir meta um, hvørt ein avtala er (ó-) rímlig í ljósinum av § 36 í avtalulógini, og geva avtaluni ein lögfrøðiligan virknað, sum er øðrvísi enn málsliga innihaldið í avtaluni leggur upp til.

Eitt annað eyðkenni, ið skilir tulking frá konstruktión er, at tulking er eitt meira objektivt virksema, meðan konstruktión neyðturviliga er eitt meira subjektivt, kanska enntá, í breiðari merking, politiskt virksema (Whittington, 1999, s. 5). Konstruktión má grundast á onkra normativa fatan, sum fer útum málslig *fakta* (Solum, 2010, s. 104).

¹⁰ Sí eisini diskussiónina í Solum, 2017, s. 287-288 har hann brúkar fylgjandi orðing úr amerikonsku grundlógini sum (møguligt) dømi: “Person held to Service or Labour”.

Tað er helst hesin eginleikin sum, mest av øllum, ger konstruktión til eitt potentielt umstrítt virksemin. Í Danmark sæst týðningurin av hesum skilnaði í kjakinum um, í hvønn mun dómstólarnir eiga at tulka europeiska mannarættindasáttmálan (hereftir stytt EMRS) sjálvstøðugt ella ikki. Í grundini manglar hetta kjakið skilnaðin millum tulkning og konstruktión. "Sjálvstøðug" tulkning, móttsett tulkning, sum stólar uppá fordømi frá europeiska mannarættindadómstólinum (hereftir stytt EMRD), sum er mest vanligt í danskari dómspraksis, er í veruleikanum ein spurningur um, hvørt danskir dómstólar skulu konstruera EMRS ella lata hetta virksemin til EMRD og til Fólkatíngið¹¹.

Sambært Solum er konstruktión mest sjónlig í málum, tá ið ásetingar, ið eru avgerandi fyri málið, eru veikar. Tá kann tulkning ikki hjálpa okkum (Solum, 2010, s. 106-107). Aftur her kunnu vit taka standardin í avtalulógini § 36 sum dømi. Ein tulkning av ásetingini sigur okkum, at tað ikki er gjørligt at gera órímligar avtalur galdandi móttvegis øðrum, men tað hjálpir okkum ikki at taka avgerðir í ítøkiligum førum, nær ein avtala er at meta sum órímlig.

Fyrst má staðfestast, hvørjar avtalur eru órímligar. Hetta er konstruktión. Tað vil eisini siga, at í málum eftir § 36, spælir tulkning millum lítlan og ongan leiklut. Hetta er tí, at tað er ongin ivi í tekstinum um, at § 36 ger órímligar avtalur óvirknar. Sostatt er ikki talan um málsliga spurning, men heldur ein lögfrøðiligan spurning. Vit vilja hava at vita, hvat galdandi rættur er viðvíkjandi júst tí slagnum av avtalum, vit hava til viðgerðar. At lesa tekstin hjálpir okkum ikki at svara spurninginum. Heldur mugu vit brúka rættarpraksis og aðrar rættarkeldur til at fáa greiðu á spurninginum.

Tað eru eisini støður, har konstruktión er eitt minni sjónligt virksemin, tí at tað er fult samanfall millum málsligt og lögfrøðiligt innihald. Solum vísir á fylgjandi áseting í amerikonsku grundlógini sum dømi: "The Senate of the United States shall be composed of two Senators from each State" (Solum, 2010, ss. 106-108). Vit kunnu eisini vísa á § 2 og § 6, stk. 1, í føroysku stýrisskipanarlógini sum dømi:

§ 2. Løgtingið er ting við í mesta lagi 33 tingmonnum.

§ 6. Løgtingsmenn verða valdir fyri fyra ár í senn.

Í hesum føri er harmoni millum lógarmál og læru (galdandi rætt). Í slíkum førum er ikki neyðugt at gera annað enn bert at lesa lógina. Solum vil tó vera við, at eisini tá ið talan er um slík mál, fer konstruktión fram. Munurin er bert tann, at í tí førinum ger konstruktiónin mest sum einki arbeiði. Tað er bara ein spurningur um at "umseta" málsliga innihaldið á ásetingum beinleiðis til eitt lögfrøðiligt innihald ella virknað, sum svarar beint til málsliga innihaldið. Men hetta er framvegis eitt stig, sum má takast (Solum, 2010, s. 107).

¹¹ Um hesi viðurskipti, tó uttan at nýta hesa terminologi, sí Larsen, 2015.

Frástøðan millum lógartekst og galdandi rætt er ymisk á ymiskum rættarøkjum. Ein orsök til hetta er, at tað er ymiskt, hvørji sløg av rættarnormum eru mest vanlig á ymiskum rættarøkjum. Til endamálið við hesi viðgerð kunnu atferðarregulerandi rættarnormar í høvuðsheitum býttast í trýggjar bólkar: *reglur, standardar og prinsipp*.

Tað eru ymiskar definitiónir av lögfrøðiligum standardum. Men tær hava allar tað í felag, at tað, sum eyðkennir munin millum reglur og standardar, er, at reglur eru meira neyvar enn standardar (Schauer, 2004-2005, s. 803). Reglur fyriskriva atburð frammanundan, og tískil er ofta lítil, ella minni, rúmd fyri konstruktión. Tískil er áðurnevnda frástøða millum tulkning og konstruktión minst tá vit tosa um reglur (Knoph, 1939, s. 4). At taka avgerð undir einari reglu, er tískil vanliga einfaldari, enn tá ið talan er um hini bæði sløgini av rættarnormum. Dømi um reglur, ið eru lutfalsliga lættar at umsita kunnu vera hámarksreglurnar fyri ferð ella hámark í promillu í sambandi við rúsdrekkakoyring.

Standardar eru hinvegin eitt slag av veikari áseting, ofta við onkrum moralskum mátistokki ella líknandi subjektivum mátistokki (Knoph 1939, s. 1-2). Ein standardur kann fatast sum ein delegatióin til dómaran at avgera mál innanfyri ávísar veikt defineraðar karmar. Standardar fyriskriva ikki eins nógv frammanundan, og lógarteksturin gevur einans eitt sindur av vegleiðing. Dømi um standard kundi verið ásetingin í § 7 í fyrisitingarlógini um at “Ein fyrisitingarmyndugleiki skal í *tørvandi mun* veita vegleiðing og hjálp”.

Avbjóðingin er at minka subjektivitetin og veikleikan eitt sindur, so standardurin gerst meira rættartryggur uttan tó at broyta standardin til eina reglu. Ragnar Knoph nevndi hetta at rationalisera standardar. Við hesum meinti hann við, at áðrenn standardar kunnu brúkast í praksis, er neyðugt at menna kriteriu sum hjálp til at taka avgerðir eftir teimum. Hetta kann gerast millum annað við at brúka rættarpraksis á økinum og møguliga heinta vegleiðing frá lógum sum liggja tætt upp at viðkomandi rættarøki sum grundarlag at fylla standardin út við meira objektivum og sakligum atlitum, so meira av strukturi kann koma yvir avgerðarprosessina (Knoph, 1939, s. 30).

Vit skulu ikki gera meira við prinsipp her, annað enn bert at staðfesta, at prinsipp hava tað í felag við standardar, at tey eru veik, og nógv er treytað av konteksti, og konstruktión er umfatandi. Mótsett standardum eru prinsipp vanliga ikki tann normurin, sum stendur í miðdeplinum fyri eina rættarlíga avgerð, men liggur heldur aftanfyri sum ein veikur bakgrundsnormur, ið upplýsir og vegleiðir brúk av øðrum normum (Krunke, 2020, s. 335). Dømi um eitt vanligt prinsipp sum vit øll kenna og nýta intuitivt í gerandisdegnum, og sum í stóran mun eisini er viðkomandi í lögfrøði, er prinsippið um proportionalitet – t.d. um (rætt) lutfall millum brot og fylgju/revsing.

6. Rættarmál millum Føroya Reiðarafelag og Føroya Landsstýri sum dømi

Vit hava valt eitt nýtt og týðandi føroyskt mál at lýsa skilnaðin millum tulating og konstruktión. Málið snýr seg um møguligt brot á europeiska mannarættindasáttmálan. Ósemja var millum Føroya Reiðarafelag og landsstýrið (umboðað av Fiskimálaráðnum) um, hvørt løgtingið gjørdi seg inn á felagsfrælsið, ið er vart av grein 11 í EMRS, tá løgtingið samtykti lóg, sum tók støðu til viðurskifti, sum frammanundan vóru regulerað í sáttmála hjá Reiðarafelagnum.

Tann 6. apríl 2016 samtykti løgtingið tað, sum bleiv løgtingslóg nr. 30 frá 12. apríl 2016 um serstakar treytir fyri fiskiskapi eftir makreli, norðhavssild og svartkjafti og botnfiski í Barentshavinum í 2016 (nevnd uppboðssølulógin). Sambært lógini skuldu nakrar kvotur hetta árið seljast á uppboðssølu. Tað mest áhugaverda fyri hesa viðgerðina er § 7, stk. 2, ið var so ljóðandi:

Stk. 2. Gjaldið fyri kvotur, keyptar á uppboðssølu, kann ikki dragast frá søluvirðinum av veiðuni, tá hýrur verða gjørdar upp og goldnar manningini.

Føroya Reiðarafelag hevði longu undir løgtingsviðgerðini ført fram, at henda áseting í lógini var eitt inntriv í mannarættindi og í stríð við § 11 í Europeiska mannarættindasáttmálanum – EMRS.

Tað er grein 11, ið vit fara at fokusera á her, og ikki ásetingar í ILO sáttmála nr. 98 ella ískoytisprotokoll nr. 1 til EMRS um ognartøku, sum eisini vóru partur av málinum.

Í stuttum kann sigast, at § 11 í europeiska mannarættindasáttmálanum verjir felags- og sávarningarfrælsið, herundir frælsið at skipa seg í felagsskap við tí endamáli at røkja áhugamálini hjá hesum felagsskapi.

Í rættarmálinum um hesa ósemjuna millum Føroya Reiðarafelagið og Fiskimálaráðið, BS-51480/2018-FAR, segði Føroya rættur dóm tann 14. januar 2021. Kravið hjá saksøkjaranum, Føroya Reiðarafelag var, at ásetingin í § 7, stk. 2, skuldi ógildast. Saksøkti, Fiskimálaráðið, kravdi fríðøming.

Tá lógin fekk gildi tann 15. apríl 2016, var í gildi sáttmáli millum Reiðarafelagið og 3 manningarfeløg, har áseting var í § 17, stk. 3 í sáttmálanum, sum segði, at gjøld fyri veiðirættindi skulu fara av óbýttum, sum merkir, at gjald fyri kvotur verður trekt frá upphæddini, áðrenn virðið av veiðuni verður býtt millum reiðarí og manning.

Tað framgekk av viðgerðini í løgtinginum, at løgtingið var kunnugt við sjónarmiðini hjá Reiðarafelagnum um, at lógarásetingin í § 17 stk. 3, sum ásetti, at gjald fyri kvotur, keyptar á uppboði, ikki kann dragast frá søluvirðinum av veiðuni, var inntriv í gjørdum sáttmálan og tí (møguliga) í stríð við EMRS.

Reiðarafelagið gjørdi eisini galdandi, at ásetingin í § 7, stk. 2, var í stríð við ILO-konventión nr. 98 um rættin at organisera seg og at føra tingingar, umframt at ásetingin var eitt ognartøkuinntriv sambært § 73 í grundlógini og sambært §

1 í fyrstu ískoytisprotokoll til EMRS. Hesi sjónarmið verða ikki viðgjørð í hesi greinini, tí tey eru ikki viðkomandi fyri evnið í greinini.

Føroya rættur segði í grundgevingunum fyri síni niðurstøðu m.a., at endamálið við § 7, stk. 2, eftir orðaljóði og forarbeiðum, má skiljast soleiðis at hava verið at forða limum saksøkjarans at gera nýtslu av rættindum sínum sambært § 17, stk. 3 í sáttmálanum til at draga útreiðslur frá til keyp av fiskirættindum á uppboðssølu, áðrenn avroknast skuldi til manningina, og Føroya rættur tók tí undir við, at við lógini var gjørt eitt beinleiðis inntriv í ítøkilig viðurskifti, ið vóru regulerað í sáttmála, sum var galdandi.

Síðani fór rætturin í grundgevingini til at viðgera spurningin um brot á EMRS, og brúkti rætturin serliga ein dóm frá EMRD frá 12. november 2008 – Demir og Baykara móti Turkalandi sum grundarlag fyri at skilja mannarættindasáttmálan. Hetta málið snúði seg um tveir turkiskar borgarar, sum ikki kundu stovna eitt fakfelag og síðani vórðu forðaðir at nýta rættin til at samráðast um kollektivar sáttmálar (Case of Demir and Baykara v. Turkey, 2008).

Føroya rættur sigur víðari í grundgevingini, at rætturin er av teirri fatan, at trupulleikarnir í rættarmálinum, sum er til viðgerðar, á mest viðkomandi økjum við atlit til rættinum at samráðast, úrslitið av samráðingunum og inntriv í hesi, kunnu samanberast við støðuna, sum EMRD hevur viðgjørt í málinum Demir og Baykara móti Turkalandi. Føroya rættur er somuleiðis av teirri fatan, at útgangsstøðið hjá EMRD, um at § 11 í mannarættindasáttmálanum verjir rættin hjá pørtum á arbeiðsmarknaðinum at skipa síni viðurskifti ígjøgnum kollektivar sáttmálar, eisini er galdandi í hesum rættarmáli, soleiðis at § 7, stk. 2 í uppboðssølu lógini, má metast at vera í stríð við § 11, stk. 1, um ikki § 11 stk. 2 í EMRS leiðir til annað úrslit.

Rætturin sigur, at sambært § 11, stk. 2, kunnu ikki gerast aðrar avmarkingar av rættindum, sum eru vard eftir stk. 1, enn slíkar sum er gjørðar við lóg og eru neyðugar í einum fólkaræði fyri at verja rættindi og frælsi hjá øðrum.

Eftir eini ítøkiligari meting kom Føroya rættur til ta niðurstøðu, at saksøkti ikki hevði ført prógv fyri, at inntrivið sum varð gjørt við § 7 stk. 2, var neyðugt í einum fólkaræði sambært § 11 stk. 2.

Føroya rættur segði tí dóm um, at lógarásetingin skuldi ógildast, tí hon var í stríð við § 11 í EMRS.

6.1. Dómurin í Eystara landsrætti

Eystari landsrættur segði dóm 13. september 2022 í sama máli. Dómurin er endurgivin í (UfR 2022.4709 Føroya Reiðarafelag mod Fiskimálaráðið) og vísa vit her generelt til hann sum keldu.

Landsrætturin segði í síni grundgeving, at “Det er åbenbart og ubestridt, at denne bestemmelse er i strid med den ovennævnte overenskomst § 17 stk. 3.” Landsrætturin vísti, eins og Føroya rættur á, at rætturin til at skipa seg í fakligar felagsskapir og at gera kollektivar sáttmálar, er fevndur av verjuni í § 11 í EMRS.

Landsrætturin vísti í hesum sambandi eisini til dómin frá mannaættindadómstólinum, Demir og Baykara móti Turkalandi.

Landsrætturin legði til grund at, soleiðis sum málið var lagt fyri rættin, var ongin rættarpraksis um spurningin, sum rættarmálið snúði seg um, og tá so var, var neyðugt at gera eina ítøkiliga meting av, um § 7, stk. 2, í lógini var stríð við § 11 í mannaættindasáttmálanum.

Landsrætturin segði í grundgevingini, at tá metast skuldi um hendan spurning, skuldi dentur leggjast á sakligheit og proportionalitet við (lógar-) inntrivinum, og skuldi ein munandi víska (betydelig sikkerhed) til, um ein lógaráseting, sum ger inntriv í eitt avtalupunkt í einum sáttmála, skal setast til síðis, tí inntrivið er í stríð við § 11 í EMRS.

Landsrætturin kom til ta niðurstøðu, at ásetingin hevði eitt sakliga grundað endamál, at lóggevarin hevði umfordeiling sum mál við at tryggja, at manningin ikki skuldi lata part av síni húru til landskassan.

Landsrætturin metti heldur ikki, at tað var óproportionelt at gera eitt inntriv í sambandi við eina roynd við uppboðssølu av fiskirættindum, sum í fyrsta umfari var avmarkað til 1 ár.

Niðurstøðan hjá landsrættinum var tí, at § 7, stk. 2, í uppboðssølu lógini frá 2016 ikki var eitt slíkt inntriv í felagsfrælsið, at hetta var brot á § 11 í mannaættindasáttmálanum.

Hægstirættur kom til somu niðurstøðu sum landsrætturin, men grundgevingarnar vóru aðrar. Hetta verður viðgjørt nærri undir punkt 7.3.

7. Tulkning og konstruktión í málinum Føroya Reiðarafelag móti Fiskimálaráðnum

7.1. Dómurin í Føroya rætti

Orsøkin til at Reiðarafelagið helt upp á, at hetta skuldi føra til, at lógin er ógildig, er § 55 í stýrisskipanarlógini og § 5 í heimastýrislógini, ið eru soljóðandi:

§ 55. Løgtingslóg, ella partur av løgtingslóg, hevur ikki gildi, um

- a) hon gongur ímóti millumtjóðasáttmála, heimastýrið hevur gjørt við onnur lond,
- b) hon gongur ímóti millumtjóðasáttmála, Danmørk hevur gjørt við onnur lond, og sum eisini fevnir um Føroyar.

§ 5. Føroyska heimaræðið er avmarkað av teimum til einahvørja tíð verandi sáttmálagu og øðrum internationalum rættindum og skyldum.

Ríkisvaldið hevur avgerðarrættin í spurningum, sum viðvíkja ríkisins viðurskiftum við útheimin.

Vanliga útgangsstøðið í donskum rætti er annars, at altjóða rættur kann ikki ákallast í donsku rættarskipanini, uttan at viðkomandi sáttmáli er inkorporeraður í innlendis rætt (Spiermann, 2006, s. 153). Tað er líkt til, serliga aftaná stýrisskipanarlógina frá 1995, at føroyska rættarstøðan er øðrvísi enn tann danska á hesum øki. Meðan Fiskimálaráðið var ósamt við Reiðarafelagið um henda áhugaverda spurningin, so brúkti Fiskimálaráðið kortini ikki nógva orku upp á spurningin, og liggur hann tískil uttan fyri evnið í hesi grein. Vit fara tískil at viðgera hetta málið út frá tí fortreyt, at § 55 í stýrisskipanarlógini og § 5 í heimastýrslógini kann hava við sær, at lógin skal ógildast, um hon stríðir móti altjóða rætti.

Spurningurin er so, um ivamálið um, hvørt mannarættindasáttmálin er avgerandi fyri málið, kann svarast einans við tulkning av orðaljóðinum, ella um konstruktión eisini er neyðug, fyri at koma til eina niðurstøðu.

Fyri at viðgera tann spurningin, mugu vit greina § 11. Ásetingin ljóðar so:

ARTICLE 11 Freedom of assembly and association

1. Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association with others, including the right to form and to join trade unions for the protection of his interests.

2. No restrictions shall be placed on the exercise of these rights other than such as are prescribed by law and are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals or for the protection of the rights and freedoms of others. This Article shall not prevent the imposition of lawful restrictions on the exercise of these rights by members of the armed forces, of the police or of the administration of the State.

Ein tulkning av hesi ásetingini vil føra til, at hugt verður eftir týðninginum av hesum orðunum. Møguliga kann ein tulkning heinta hjálp frá orðabókum, mállærubókum og øðrum málsligum tilfari, sum kann kasta ljós á týðningin. Men hetta sigur okkum einki um uppboðssølugjöld ella sáttmálar á føroyska arbeiðsmarknaðinum. Her er konstruktión viðkomandi. Vit mugu aftur um tekstin fyri at kunnu skapa eina læru (eina doktrin ella rætt í breiðari merking), sum kann hjálpa okkum at svara hesum spurningi.

EMRS er ein sáttmáli, sum er nógv merktur av rættarligum standardum og veikum orðingum. Tað vil við øðrum orðum siga, at tulkning røkkur ikki langt, tá ið ítøkiligar avgerðir skulu takast eftir sáttmálanum. Tí gevur sáttmálin stóra rúmd fyri konstruktión. Hetta sæst tó ikki so væl aftur í viðgerðini hjá Føroya rætti í hesum máli. Føroya rættur staðfestur bert í breiðum vendingum, at ásetingin í lógini er í stríð við viðkomandi ásetingar, serliga í EMRS. Tað skal tó sigast, at rætturin vísir til nakrar dómar hjá EMRD (Føroya Reiðarafelag mod Føroya Landstýri Fiskimálaráðið, 2021, s. 15).

Rætturin ger ikki nógv burturúr at lýsa hesar dómar og at greina, hvørji viðurskifti í málinum hjá Reiðarafelagnum líkjast ella ikki líkjast málunum frá EMRD. Hetta er neyðugt, fyri at kunna brúka fordømi sum rættarkeldu.

Eitt fordømi kann bert brúkast, um umstøðurnar og fakta í málunum báðum líkjast so mikið nógv, at fordømi kann geva neyðugu vegleiðingina fyri málið, ið er til viðgerðar (á Rógvi, 2001). Um dómstólurin brúkar eitt fordømi, men ikki kemur til sama úrslit sum fordømið, og grundgevvur fyri hvat er øðrvísi, sum viðførur eina øðrvísi niðurstøðu, tá kallast hetta at distingvera. Føroya rættur greiður bert í stuttum frá dómunum, sum hann ákallar sær sum grundgeving fyri at geva Reiðarafelagnum viðhald.

Eitt av málunum sum Reiðarafelagið ákallaði og sum rætturin brúkti, er áðurnevnda málið Demir og Baykara móti Turkalandi.

Í turkiska málinum var talan um at seta úr gildi allan sáttmálan við grundgevingini, at borgararnir ikki høvdu rætt at gera sáttmálan. Í føroyska málinum var ivamálið, um ein kollektivur sáttmáli, sum longu var gjørdur, kundi setast partvíst til viks sum ein fylgja av vinnuligari regulering.

Sjálvur rætturin hjá limunum í Reiðarafelagnum til at skipa seg í felag, var á ongan hátt skerdur. Heldur ikki var samráðingarrætturin tikin frá teimum, men eitt ávíst inntriv varð gjørt í úrslitið av samráðingunum. Av hesi orsök kann tykjast trupult at síggja, hvussu turkiska málið kann fatast sum beinleiðis viðkomandi fyri føroyska málið.

Føroya Rættur vísir til premiss 159 í dóminum frá EMRD. Sáttmálin bleiv ógildaður ex-tunc (ógildaður afturvirkandi). Av hesi premiss framgongur, at tá ið turkiski dómstólurin ógildaði sáttmálan, mátti hetta metast at vera í stríð við EMRS, uttan so at undantakið í stk. 2 í § 11 í EMRS var viðkomandi. Útsøgnin í premiss 159 má síggjast í ljósinum av, at turkiski dómstólurin hevði ógildað sáttmálan í síni heild og hevði gjørt so, vísandi til, at almenn embætisfólk, sambært dómstólinum, ikki høvdu rætt til at stovna fakfeløg og at innganga í kollektivur sáttmálar yvirhøvur.

Turkiska málið snúði seg sostatt ikki um inntriv í sáttmálar sum so, men heldur um sjálvan rættin at skipa seg í fakfelag og innanfyri teir karmarnar at hava sáttmálasamráðingar. Hetta er munandi øðrvísi enn støðan í føroyska málinum. Uppboðssølulógin frá 2016 setti ikki forboð ímóti fakfeløgum ella kollektivum sáttmálum innan fiskivinnuna. Í staðin var talan um eina regulering, sum einans hevði ávirkan á hesa einstøku ásetingina í sáttmálanum hjá Reiðarafelagnum. Rætturin hjá Reiðarafelagnum at samráðast um sáttmálar varð ikki avtikin sum heild, heldur ikki var Reiðarafelagið avtikið við dómi ella nakað líknandi.

Føroya rættur fyriheldur seg ikki til tað málsliga í mannarættinda-sáttmálanum. Viðgerðin hjá Føroya rætti av rættarpraksis eftir mannarættinda-sáttmálanum má tískil skiljast sum konstruktión og ikki tulking av sáttmálanum. Trupulleikin við viðgerðini hjá Føroya rætti er sum longu framhevjað, at hon ikki fyriheldur seg nóg nágreiniliga til teir neyðugu smálutirnar í fordømunum og

tekur ikki støðu til, júst hvussu turkiska málið er viðkomandi sum fordømi til málið hjá Reiðarafelagnum. Í staðin gongur Føroya rættur bert út frá, at málini kunnu brúkast sum fordømi.

Hinvegin, tá ið Føroya rættur viðgerð spurningin, um uppboðssølulógin kann rúmast innanfyri undantakið í EMRS, er tað meira eitt málsligt øvilsí, og harvið er talan um tulkning. Men í hesum partinum vísir Føroya rættur hvussu stutt á leið kemst bert við tulkning. Føroya rættur er rættiliga staðfestandi og summariskur. Var Føroya rættur meira tilvitaður um skilnaðin millum tulkning og konstruktión, hevði rætturin heilt natúrliga betri kunnað lagt sáttmálatekst og galdandi læru (doktrin) undir neyvari analysu og lisið tekstin í ljósinum av fordømunum. Hetta kann vera analytiski fyrimunurin við at gera skilnað millum tulkning og konstruktión, hóast mangir dugnaligir lögfrøðingar og dómamarar sjálvsagt mestsum ótilvitað duga at fara frá autoritativt settum rætti til rætt í praksis (Schauer, 2021).

7.2. Viðgerð av dóminum í landsrættinum

Landsrætturin broytti dómin hjá Føroya rætti við dómi frá 13. september 2022. Tað tykist ikki heilt greitt, júst hví so var. Landsrætturin brúkar bert turkiska dómin í EMRD sum eitt dømi um, at rætturin til stovna yrkisfeløg er varður. Hetta røkkur einans til eina innleiðandi staðfesting. Restin av niðurstøðuni hjá landsrættinum má metast at vera konstruktión. Undir “landsrettens begrundelse og resultat” verður sagt:

Efter det, som er kommet frem for landsretten, må det lægges til grund, at der ikke findes retspraksis for, at indgreb af den omhandlede karakter er omfattet af beskyttelsen i artikel 11. Landsretten bemærker således navnlig, at EMD ikke ses at have taget stilling til spørgsmålet om, hvorvidt en lovgivers indgreb i eller tilsidesættelse af et aftalepunkt i en overenskomst vil være omfattet af beskyttelsen i artikel 11.

Da der ikke foreligger retspraksis om det spørgsmål, som foreligger i denne sag, må det bero på en konkret vurdering, om § 7, stk. 2, i loven er i strid med artikel 11 i EMRK. Ved denne skønsmæssige vurdering, hvori må indgå navnlig en vurdering af saglighed og proportionalitet, må der kræves en betydelig sikkerhed, hvis en lovbestemmelse, hvorved der gribes ind i et aftalepunkt i en overenskomst, skal tilsidesættes som værende i strid med artikel 11 i EMRK.

Seinni grundgevir landsrætturin fyri, at lógarinntrivið ikki kundi gera seg inn á saklig atlit og heldur ikki var óproportionelt.

Landsrætturin fyríheldur seg ikki til tekstin í ásetingini ella einstakar orðingar. Harumframt er tað áhugavert, at landsrætturin krevur eina serliga

vissu fyri, at uppboðssølulógin er í stríð við § 11 í EMRS. Í hesum liggur í eini tilvísing til eina danska læru (doktrin), sum hoyrir saman við tí afturhaldandi traditiónini fyri dómstólaroynd av lóggávu í Danmark (á Rógvi, 2013, s. 187-232). Grundgevingin má eisini síggjast í tí ljósi, at danskir dómstólar ikki “tulka” EMRS sjálvstøðugt, men grunda sína tulking á tey fordømi, sum eru skapað av EMRD. At danskir dómstólar mestsum lata alla tulking (í breiðari merking sum eisini umfatar konstruktión) av EMRS upp í hendur á EMRD, kann fyrast aftur til viðmerkingarnar til lógina, sum inkorporeraði EMRS í danskan rætt í 1992¹². Í veruleikanum kundu viðmerkingarnar til inkorporatiónslógina havt tosað um, at danskir dómstólar ikki vilja konstruera EMRS, men lata tað henda í EMRD- og fólkatingshøpi.

Tá so lítið er at heinta í tulking og næstan alt í konstruktión viðvíkjandi eini áseting sum § 11 í EMRS, sum er ein veikur standardur, er kanska ikki so lægið, at landsrætturin kom til, at tað høgga stigið av vissu (sikkerhed), sum skal til fyri at inntrivið ger seg inn á atlit til sakligheit og proportionalitet, ikki var til staðar. Við øðrum orðum bíðar § 11 eftir, at meira útfylling ella meira konstruktión verður framd og mett. Í mun til slíkan veruleika tykist hendan “testin”, at inntrivið við vissu (ella næstan vissu) skal vera í stríði við § 11, lítla meining at geva. Í danskari lögfrøði verður hendan tilgongdin stundum nevnd “Sikkerhedsdoktrinin”¹³. Hendan doktrin tykist hvíla á formalistiskum fortreytum, sum ikki gera skilnaðin millum tulking og konstruktión ella ikki tykist tilvitað um, hvussu trupul yvirgongdin frá tulking til konstruktión er.

7.3. Viðgerð av dóminum í Hægstarætti

Hægstirættur staðfesti landsrættardómin tann 6. mars 2024. Viðvíkjandi tí týðandi § 11 í EMRS segði Hægstirættur:

Der ses ikke at være domme fra Menneskerettighedsdomstolen, der giver grundlag for at fastslå, at beskyttelsen i henhold til artikel 11 omfatter et tilfælde som det foreliggende, hvor der foretages et begrænset indgreb i en enkelt bestemmelse i en overenskomst.

¹² Sí kritiskt um hetta Larsen, 2015.

¹³ Henrik Palmer Olsen lýsir doktrinina soleiðis í síni doktararitgerð: “Denne doktrin går ud på, at domstolene kun vil underkende en lov, såfremt der kan siges at eksistere en *betydelig sikkerhed* for, at den er grundlovsstridig.” Hóast tilvísingina til grundlógina, vísur Henrik Palmer Olsen á at nakað tað sama ger seg galdandi viðvíkjandi EMRS. Orðing hjá landsrættinum um “betydelig sikkerhed”, kann fatast sum ein tilvísing til hesa doktrin. Nærri umrøða av Sikkehedsdoktrinen er at finna hjá Henrik Palmer Olsen á síðunum 573-583, og serliga verður víst til notu 154 á síðu 574 hvat viðvíkur “tulking” av EMRS (Palmer Olsen, 2010, s. 573-583).

Við hesum segði Hægstirættur eisini, at Føroya rættur ikki hevði verið nóg neyvur í at distingvera viðkomandi fordømi frá fordømunum, sum ikki vóru viðkomandi fyri hetta mál. Síðan helt rætturin fram:

Uanset om det foreliggende tilfælde måtte være omfattet af artikel 11, finder Højesteret, at auktionslovens § 7, stk. 2, er forenelig med de betingelser for indgrebs lovlighed, der fremgår af artikel 11, stk. 2. Højesteret bemærker herved, at indgrebet i overenskomsten skete ved lov. Lovens § 7, stk. 2, var begrundet med, at kun rederne, som havde retten til at fiske på grundlag af kvoter købt på auktion, skulle pålægges udgiften til køb af fiskekvoter på auktion. Indgrebet var således begrundet i et sagligt hensyn til, at besætningsmedlemmerne ikke skulle betale for fiskekvoterne. Højesteret finder endvidere, at indgrebet ikke gik videre end nødvendigt til varetagelse af dette hensyn, og at det ikke er godtgjort, at indgrebet har haft væsentlige negative økonomiske konsekvenser for Rederiforeningens medlemmer.

Seinnu grundgevingina tulka vit so, at hóast § 11 mátti metast viðkomandi fyri málið um inntriv í sáttmálaásetingina, so meinar rætturin kortini, at tað var sakligt og proportionalt av Løgtinginum at gera slíkt inntriv (mett í mun til § 11, stk. 2). Hervið hevur Løgtingið, sambært Hægstarætti, ikki brotið § 11 í EMRS. Her tykist Hægstirættur gera eina meira fría meting av málinum. Tað ber til at fata tað so, at Hægstirættur her hevur dirvi til at fara út í eina konstruktión, sum ikki frammanundan er fyriskrivað av EMRD. Kortini er konstruktiónin ikki grundað á einstøk fordømi. Heldur leggur Hægstirættur konstruktión omaná tulking sum almenn tulking av § 11, ið rætturin ikki metir røkkur til so sterka verju, at Løgtingsins inntriv kann fatast sum brot á § 11.

Eisini í hægstarættarmálinum hevði ein tilvitan um munin á tulking og konstruktión kunnað hjálpt at gjørt grundgevingina meira gjøgnumskygda.

8. Niðurstøða

Henda greinin roynir at vísa á, hví ein skilmarking millum tulking í smalari merking, málslig tulking, einans kallað “tulking”, og tulking í breiðari merking, t.e. at fremja ella skapa galdandi rætt í praksis, kallað “konstruktión”, er so avgerandi fyri at skilja mannarættindini.

Høvuðsorsøkin til hetta er, at mannarættindi eru skrivað í veikum og subjektivum orðingum, sum kunnu merkja ymiskt fyri ymisk menniskju. Áðrenn virknaðurin av ásetingunum er fastsettur av einum autoritativum tulkara, eru ásetingarnar ikki nógv meira verdar enn niðurskrivað moralsk prinsipp. Málslig tulking kann ikki føra okkum nærri greidleika. Konstruktión má til fyri at menna ásetingarnar nakað á leið burtur frá umfatandi subjektiviteti fram móti størri objektiviteti. Í europeisku mannarættindaskipanini hevur Europeiski Mannarættindadómstólurin, stytur EMRD, lutvíst fingið hendan leiklut.

Danskir (føroyskir) dómstólar kundu eisini havt tikið uppá seg at ment EMRS, við konstruktión, men hava lítið og onki gjørt við tað.

Málið millum Reiðarafelagið og Føroya landsstýri verður tikið fram – viðvíkjandi § 11 í EMRS, men ikki øðrum uppáhaldum – fyri at lýsa, hvussu tulking og konstruktión fer fram millum danskar dómstólar og EMRD. Málið lýsir, hvussu danskir dómstólar hava eitt veikt analytiskt mál at lýsa, hvussu teir koma til sínar niðurstøður í málum viðvíkjandi EMRS.

Høvuðssjónarmið okkara er, at eitt størri tilvit um munin á tulking og konstruktión hevði betrað analysuna og grundgevingarnar fyri, hvat mannaættindi í EMRS-høpi fevna um, hvørjar skyldur tey áleggja myndugleikum, og hvørja verju tey geva borgarum.

Henda grein viðger einans skilnaðin millum tulking og konstruktión við støði í máli, sum EMRD hevur avgjört útfrá EMRS. Tað, sum greinin hinvegin ikki ítøkiliga kemur inn á, men sum kann takast upp við annað høvi, er at skilnaðurin millum tulking og konstruktión er enn meira avgerandi fyri at skilja altjóða mannaættindi annars. Altjóða mannaættindi hava vanligu ongan autoritativan tulkara. Eru fólk tá ótilvitað um munin á tulking og konstruktión og ótilvitað um, at ongin autoritativ konstruktión er farin fram, kann úrslitið verða, at fólk seta størri álit á mannaættindi, enn mannaættindini kunnu bera, til bága fyri bæði mannaættindini og politisku samrøðuna. Í hesum sambandi skal viðmerkjast, at yvirvakingarnevndirnar í ST-skipanini ikki eru dómstólar og ikki hava bindandi myndugleika.

9. Keldulisti

- Amnesty International Føroyar. (2019, Februar 14). *Amnesty International Føroyar*. Retrieved from Facebook:
<https://www.facebook.com/AmnestyInternationalForoyaDeild/posts/ta%C3%B0-er-ein-mannar%C3%A6ttur-at-liva-sum-tann-t%C3%BA-ert-og-elska-tann-t%C3%BA-elskar-men-n%C3%B3gva/2084850588266756/>
- Blandhol, S. (2005). *Nordisk Rettspragmatisme: Savigny, Ørsted og Schweigaard om vitenskap og metode*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Brown v. Entertainment Merchants Association, 564 U. S. 786 (Supreme Court of The United States 2011).
- Case of Demír and Baykara v. Turkey, 34503/97 (European Court of Human Rights 12. November 2008).
- Dalberg-Larsen, J. (2002). Fem opfattelser af retspolitik som retsvidenskabelig aktivitet i historisk og aktuel belysning. I J. Evald, & S. Schaumburg-Müller (Red.), *Om retspolitik* (s. 9-41). København: Djøf Forlag.
- Føroya Provita. (2024, Mars 13). *Fosturtøka ger seg inn á grundleggjandi mannaættindi: Heimsyvirlýsing um mannaættindi*. Retrieved from Føroya

- Provita: <https://www.provita.fo/fosturtoku-ger-seg-inn-a-grundleggjandi-mannaraettindi/>
- Føroya Reiðarafelag mod Føroya Landstýri Fiskimálaráðið, BS-51480/2018-FAR (Retten på Færøerne 14. Januar 2021).
- Germer, P. (2012). *Statsforfatningsret* (5. Udgave udg.). København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Glendon, M. (2002). *A World Made New: Eleanor Roosevelt And The Universal Declaration of Human Rights*. New York: Random House Trade Paperbacks.
- Hart, H. (1958). Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*, 71, s. 593-629.
- Hyde, D., & Raffman, D. (2018). Sorites Paradox. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition). (E. Zalta, Redaktør) Hentet fra <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/sorites-paradox/>
- Kelsen, H. (1992). *Introduction to the Problems of Legal Theory: A Translation of the First Edition of the Reine Rechtslehre or Pure Theory of Law*. (B. L. Paulson, & S. Paulson, Ovs.) Oxford: Clarendon Press.
- Knoph, R. (1939). *Rettslige Standarder: Særlig Grunnlovens § 97*. Oslo: Grøndahl & Søn og Det Juridiske Fakultets Lovsamlingsfond.
- Kolflaath, E. (10. 27 2004). Flertydige lovtekster. *Lov og Rett*, 43(7-8), s. 464-473. doi:<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-2004-07-08-04>
- Krunke, H. (2020). Forfatningens principper. I I. N. Duy, S. Bragdø-Ellesnes, I. L. Backer, S. Eng, & B. E. Rasch (Red.), *Uten Sammenligning:: Festskrift til Eivind Smith* (s. 333-348). Fagbogforlaget.
- Larsen, B. (2015, November 25). Kan dømmekraften underlægges regler? Kritiske refleksioner omkring forarbejderne til den danske lov om inkorporering af Den Europæiske Menneskerettighedskonvention. *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 128(5), 404-436. doi:<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3096-2015-05-01>
- Larsen, B., & á Rógvi, K. (2012). *Fyrisingarlóg: Lærubók* (Onnur Økta Útgáva udg.). Tórshavn: Fróðskaparsetur Føroya.
- Matal v. Tam, 582 U.S. ____ (Supreme Court of The United States (2017)).
- MEGD. (2021, August 27). *Samskifti er ein mannarættur*. Retrieved from MEGD: <https://megd.fo/news/474/samskifti-er-ein-mannaraettur>
- Meginfelag Føroyskra Studenta. (2022, Juli 20). *Yvirlysing um fría abort í Føroyum*. Retrieved from MFS: https://www.mfs.fo/yvirlysing-abort-i-f%C3%B8royum?fbclid=IwY2xjawFOg3dleHRuA2FlbQlXMQABHfsh9aWa0chc0I8s8M0unNQlRxOiq3udJocfTZW7sJNC88gxi4J-uiD98g_aem_LaA9-jXM8dyD1xirf3Frw

- Minnesota Voters Alliance v. Mansky, 585 U.S. ____ (Supreme Court of The United States 2018).
- Morsink, J. (1999). *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting and Intent*. University of Pennsylvania Press.
- Nielsen, R., & Tvarnø, C. (2011). *Retskilder og retsteorier* (3. Reviderede Udgave udg.). København: Jurist- og Økonomforbundetsforlag.
- Olsen, A. (2012, Mars 16). *Fráboðanarskylda er ein mannarættur hjá barninum*. Retrieved from Mentamálaráðið:
<https://www.ammr.fo/fo/kunning/tidindi/frabodanarskylda-er-ein-mannaraettur-hja-barninum>
- Palmer Olsen, H. (2010). *Magtfordelingen*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Rógvi, K. á (2001). Fordømi og Fordómar. *Føroyskt Lógar Rit*, 1(3).
- Rógvi, K. á (2013). *West-Nordic Constitutional Judicial Review - A Comparative Study of Scandinavian Judicial Review and Judicial Reasoning*. Copenhagen: DJØF Publishing.
- Schauer, F. (2004-2005). The Tyranny of Choice and The Rulification of Standards. *Journal of Contemporary Legal issues*, 14, s. 803-814.
- Schauer, F. (2021). Constructing Interpretation. *Boston University Law Review*, 101, 103-132.
- Solum, L. B. (2010). The Interpretation-Construction Distinction. *Constitutional Commentary*, 97, s. 95-118.
- Solum, L. B. (2017). Originalist Methodology. *University of Chicago Law Review*, 269-295.
- Sosialistisk Ung. (2017, Juli 1). *Facebook*. Retrieved from Sosialistisk Ung:
<https://www.facebook.com/suforoyar/videos/teknm%C3%A1l-sum-tj%C3%B3%C3%B0arm%C3%A1l/683819605148651/>
- Spiermann, O. (2006). *Moderne Folkeret* (3. Omarbejdede Udgave udg.). København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Tamm, D. (2005). *Rets Historie: Danmark - Europa - globale perspektiver* (2. udgave udg.). København: Jurist- og økonomforbundets Forlag.
- Texas v. Johnson, 491 U.S. 397 (Supreme Court of The United States 1989).
- UfR 2022.4709 Føroya Reiðarafelag mod Fiskimálaráðið (Østre landsret).
- United States v. Eichman, 496 U.S. 310 (Supreme Court of The United States 1990).
- Whittington, K. (1999). *Constitutional Interpretation*. Lawrence: University Press of Kansas.

- Williams, R. (2005). State Courts Adopting Federal Constitutional Doctrine: Case-by-Case Adoptionism or Prospective Lockstepping? *William and Mary Law Review*, 46(4), s. 1499-1531.
- Zahle, H. (1997). Grundlovens menneskerettigheder - Sammenstødet mellem legalistiske og dynamiske retstraditioner. In M. Kjærum, K. Slavensky, & J. Vedsted-Hansen, *Grundloven og menneskerettigheder i et dansk og europæisk perspektiv*. København: Jurist- og økonomforbundets forlag.
- Zahle, H. (2009). *Dansk forfatningsret 3*. København: Jurist- og økonomforbundets Forlag.